

Раскрыты становление и развитие синергетики, особенности синергетических подходов, ее системно-синергетические закономерности к упорядочению качественными функциями системы управления в сложных сферах деятельности, одной из которых есть природопользование в сельскохозяйственном производстве.

Ключевые слова: природопользование, метод, система, методология, синергетика, самоорганизация, экологической менеджмент.

Mel'nuk P.P. Synergetic as constituent of methodology of the system of ecological management

In this article the formation and development of synergetic is shown. The peculiarities of synergetic approaches and patterns were studied. They harmonize qualitative functions of management in complicated systems, such as environmental management in agriculture.

Keywords: management of nature, method, system, methodology, synergetic, self-organization, ecological management.

УДК 338.3 Інж. Барбара Качмарчик, д-р наук; інж. Богуслав Козут, магістр

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЙ РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У СФЕРІ КРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Сучасні виклики та загрози становлять небезпеку передусім для людей і навколишнього середовища, в якому вони живуть. Досвід минулих років свідчить про те, що основним простором активності державних установ, призначених для надавання допомоги людям в умовах загроз, є рятувальні заходи. Вони стосуються двох основних галузей, а саме – кризового управління та загальної безпеки. Аналіз законоположень, чинних у Польщі, вказує на зростаючу роль професійного вдосконалення посадових осіб і працівників рятувальних підрозділів, як одного з основних визначників їх ефективності. Найбільше значення, зважаючи на складний характер протистояння загрозам, мають тренування, оскільки їх передумови і характер є найбільш найближчими до дій в реальних ситуаціях.

Ключові слова: безпека, загроза, рятувальні служби, кризове управління, захист населення, професійне вдосконалення.

Разом із розвитком суспільства та появою нових можливостей виникають також чимало нових загроз для безпеки держави. У світі, де динамічно розвивається організована злочинність і дедалі частіше виникають різні загрози, великого значення набувають знання у сфері їх ідентифікації. Не можна нехтувати жодним таким явищем.

У сучасному найбільш загальному розумінні безпека – це "гарантування безпеки даної держави, створення таких умов, які би запевнили її існування власної державності, суверенності, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи. Умов, які би давали можливість розвиватися особистості та національній свідомості, власній мові, економіці, науці та іншим сферам життя. Отже, йдеться про формування такої ситуації, яка могла би забезпечити досягнення цілей, цінностей, прагнень даної держави чи суспільства, її довготермінових, життєвих інтересів. Це може бути досягнуто шляхом усунення джерел та причин внутрішніх і зовнішніх конфліктів" [5, с. 386]. Проявом цих конфліктів зазвичай є кризи, що спричиняє як несподівані, непередбачувані події, які у свідомості людини відображаються як момент слабкості, невдачі, катастрофи. У житті людей вони також стали всюдисув-

щим негативним терміном, що викликає острах, безпорадність. Кризове управління стосується опанування не лише криз, але й кризових ситуацій.

Система кризового управління у Польщі була врегульована законом "Про кризове управління" від 26 квітня 2007 р., який визначає, що кризове управління – це діяльність органів публічної адміністрації, що є елементом керування національною безпекою, який полягає у запобіганні кризовим ситуаціям, підготовці до переймання над ними контролю за допомогою запланованих дій, реагуванні у випадку виникнення кризових ситуацій та на відновленні інфраструктури або поверненні їй початкового стану. Стаття 3 закону "Про кризове управління" дає визначення кризової ситуації як ситуації, яка є наслідком загрози, що призводить до серйозного порушення функціонування публічних установ, однак у такій мірі, що вжиті засоби, необхідні для забезпечення або відновлення безпеки не є підставою для введення жодного із надзвичайних станів, про які йдеться у ст. 228 абз. 1 Конституції Республіки Польща¹. На підставі цього закону та наказу Голови Ради міністрів від 10 липня 2008 р. "Про організацію та режим роботи Урядового центру безпеки" 2 серпня 2008 р. розпочав діяльність Урядовий центр безпеки, що є державним бюджетним підрозділом, який підпорядковується Голові Ради міністрів. Це один із найбільш важливих складових елементів системи кризового управління [12]. У польській системі кризового управління виділяється локальний, воєводський та центральний рівень управління, при чому локальний рівень є виконавчим, а решта – відіграють здебільшого координаційну роль. На кожному рівні кризового управління функціонують Групи кризового управління та Центри кризового управління, а відповідальними командувачами є, залежно від рівня, Голова Ради міністрів, воєвода, повітовий староста або війт, бургомістр, мер міста. Групи кризового управління є допоміжним, консультативно-дорадчим органом Голови Ради міністрів, воєводи, повітового старости або війта, бургомистра, мера міста – залежно від рівня управління. Натомість завданням Центрів кризового управління є управління інформацією. Кризовому управлінню характерні чотири фази: запобігання, підготовка, реагування, відновлення [13].

Закон "Про кризове управління" окреслює завдання та обов'язки органів публічної адміністрації у сфері запобігання кризовим ситуаціям, підготовки до їх контролю, реагування на випадок їх виникнення, а також відновлення інфраструктури. Він закладає створення центрів кризового управління на всіх адміністративних щаблях, а також планів кризового управління, які містять:

- характеристику загроз та оцінку ризику їх виникнення, зокрема, карти ризику і загрози паводків;
- характеристику сил та засобів, зокрема, стан державних резервів та оцінку можливості їх використання;
- аналіз функціонування публічної адміністрації, її ефективності та можливості використання у кризових ситуаціях;

¹ Ст. 228 абз.1 – В ситуаціях особливих загроз, якщо звичайні конституційні засоби є недостатніми, може бути введений відповідний надзвичайний стан: воєнний стан, винятковий стан або стан стихійного лиха.

- передбачувані варіанти заходів у кризових ситуаціях;
- визначення режиму актуалізації плану та окремих функціональних додатків [11].

Попередньо представлені галузі кризового управління вказують на багато сфер, у яких його можна готувати та вдосконалювати. Однією з таких сфер є освіта. Власне тут можна сформулювати поняття освіти в галузі безпеки, яке варто сприймати як "систему дидактично-виховної діяльності урядових та муніципальних органів, сім'ї, школи, армії, озброєних формувань, що не входять до складу збройних сил, засобів масової інформації, громадських організацій та товариств, які служать для поширення ідей, цінностей, знань та умінь, безпосередньо істотних для збереження зовнішньої та внутрішньої безпеки держави" [9, с. 11]. Неважко помітити, що "у представленому визначенні, поняття освіти в галузі безпеки розуміється лише крізь призму безпеки держави як цілісності. Але ж держава складається з її громадян, а у демократичній державі вони є найважливішим суб'єктом. Власне тому виглядає обгрунтованим, що держава та її адміністративні структури повинні передусім піклуватися про безпеку громадян. Одним із проявів такого піклування є підготовка суспільства до відповідної поведінки у кризових ситуаціях, не лише спричинених війною, але також і іншими загрозами" [14]. Роль освіти у сфері протистояння кризовим ситуаціям обумовлюється потребою співпраці у цій сфері багатьох, нерідко взаємозалежних підрозділів. Досить лише згадати про органи урядової та муніципальної адміністрації, органи державної безпеки, благодійні організації, про фонди, асоціації та інші, зокрема й про окремих громадян. Щоб можна було ефективно здійснювати починання, засноване на добровільній взаємній співпраці чималої кількості підрозділів, повинна існувати спільна платформа для такої співпраці. Такої платформи порозуміння можна досягнути лише під час спільних навчань, тренувань, спрямованих на обмін та уніфікацію поглядів на забезпечення загального блага, яким є безпека" [7, с. 169]. Ця закономірність уже багато років спостерігається в Польщі, що відображається в організованих навчаннях на центральному і територіальному рівнях. Водночас варто зауважити, що навчання та тренування, організовані у цій сфері, є системою освіти в галузі безпеки держави. Основною метою функціонування цієї системи є підготовка керівних кадрів рятувальних підрозділів, а також виконавчих кадрів для керування та управління системою безпеки і її окремими елементами під час подолання кризових ситуацій [4, с. 16].

Вплив на організацію вдосконалення діяльності рятувальних підрозділів має характер та джерела загроз, що поєднують людей і навколишнє середовище. Ці загрози, згідно із прийнятою в Польщі типологією, містяться у сфері загальної безпеки. "Термін *загальна безпека* можна пояснювати по-різному, зокрема як стан, який забезпечує захист життя і здоров'я громадян, а також національного майна від наслідків стихійних лих і технічних катастроф" [1, с. 26]. У контексті викладеного вище істотним здається також те, що "сильний зв'язок людей із довкіллям призводить до того, що будь-які зміни природного середовища людини мають величезний вплив не лише на

якість життя, але передусім на можливість його існування. Порушення природних біологічних умов зазвичай призводить до створення абіотичних сфер, які можуть виникати наступним чином:

- раптово – знищуючи за короткий час живі організми у даному просторі;
- поступово – знищуючи або витісняючи із даного простору найбільш чутливі живі організми, і цим самим порушуючи стан біологічної рівноваги" [1, с. 28].

Потрібно також зауважити, що загальна безпека становить новий значущий вимір міжнародної та внутрішньої безпеки. Це означає, що вона є не лише цінністю, яка мотивує заходи в колі внутрішніх та зовнішніх стосунків держави, але також і динамічним процесом, що підлягає еволюції у масовому масштабі та предметному вимірі. Це дуже істотно, тим більше, що разом із зростаючою динамізацією громадських стосунків, змінюється зміст поняття безпеки, його просторовий і предметний обсяг, характер загроз, а також концепція і діяльність, що ведеться з метою її забезпечення [10].

У контексті попередніх рішень потрібно звернути увагу на такі ж істотні питання, які мають безпосередній вплив на вдосконалення рятувальних підрозділів. Ними є сигналізування проблеми загроз. Щоб відповідати вимогам точного представлення контекстів вдосконалення рятувальних підрозділів, необхідно пояснити поняття загрози. Його сприймають як антонім безпеки, яке у словнику польської мови визначається як "стан відсутності загрози, стан спокою, впевненості" [8, с. 147]. У цій сфері існує чимало робіт, в яких не було встановлено однозначної редакції визначення цього терміна. Для потреб цього опрацювання нижче наведено найбільш репрезентативне, на думку авторів, сприйняття загрози державній безпеці, яке варто розуміти як "можливість виникнення такої ситуації, у якій суспільство (держава) не має умов для свого існування і розвитку, або вони в істотній мірі обмежені. Загроза безпеці держави може виникнути на тлі внутрішніх та (або) зовнішніх, а також військових та (або) позавійськових передумов. Кожна з цих передумов може виступати незалежно (окремо) або в довільній конфігурації, спричиняючи виникнення всередині держави або в її найближчому оточенні, конфліктогенної ситуації" [2, с. 20-21].

За С. Сьлядковским, загроза трактується як "ситуація, в якій виникає можливість виникнення ушкоджень людини та виникнення матеріальної шкоди у середовищі або їх комбінацій, спричинених матеріальними факторами або їх групами: навантаження, порушення, знищення, забруднення та зараження. Це явище, що проявляється в матеріальній сфері, призводить до зниження рівня існування суспільства, обмеження економічної активності, зменшення добробуту внаслідок збитків, які необхідно компенсувати".

Багатоаспектна та багатовимірна суть загроз спричиняє величезні труднощі у створенні їх типології. У літературі на цю тему можна знайти чимало спроб класифікації загроз. Власне кажучи, неможливо було б привести всі існуючі їх визначення, однак існує спільний знаменник для більшості з них, яким є поділ відповідно до джерел першопричин, що призводять до виникнення загрози. У більшості випадків причину появи цих загроз становить поведінка людей або дія природної стихії.

Навчання посадових осіб та працівників рятувальних підрозділів можна поділити на теоретичні та практичні заняття, а також тренування. Теоретичні та практичні заняття – це різного роду наради, конференції і лекції, метою яких є пізнання оборонних завдань та правових актів, які їх врегульовують. Своєю чергою, тренування є найвищою формою навчальної діяльності.

Тренування, на спільну думку осіб, які займаються цією формою освіти, є найбільш ефективним видом практичного навчання, під час якого на тлі реальної або наближеної до неї ситуації вирішуються складні проблеми підготовки і проведення заходів рятувальними підрозділами, зокрема, також у кризових ситуаціях.

Кризові ситуації часто супроводжуються стресом і відсутністю відповідної кількості сил і засобів, до цього додається утруднений зв'язок між службами або повна відсутність стільникового зв'язку, паніка, невдоволеність суспільства й ін. Це дуже складна ситуація, масштаби якої важко визначити, крім цього, вони змінюються у часі. Безсумнівним фактом є те, що основою будь-яких дій є ідентифікація загроз, знання про способи їх ліквідації, а також наслідки, якими вони супроводжуються. Інформація є вирішальним фундаментом щодо динаміки, успішності прийнятих рішень, та їх подальшої реалізації.

Організація тренувань у сфері кризового управління опирається на передумові, що вплив на ефективне кризове управління мають зокрема такі фактори, як:

- особові засоби, відповідальні за окремі ланки. Підбір відповідно кваліфікованих кадрів має дуже істотний вплив на проведення акції;
- законоположення, що чітко й однозначно врегульовують усі питання, пов'язані з кризовим управлінням;
- чітко і прозоро визначені внутрішні документи, в яких ідеться про ієрархію командуючих на місці події, вирішальний процес, обмін інформації, процесуальні заходи, сили та засоби. Врегулювання цього є необхідним з огляду на виключення чинника хаосу та дезінформації.

Суттю тренувань у галузі кризового управління рятувальних підрозділів було і є:

- поглиблення індивідуальних умінь посадових осіб і керівників усіх шаблів у кризових ситуаціях;
- закріплення та поглиблення індивідуальних знань і вмінь, а також навиків колективної діяльності;
- вдосконалення засад і способів взаємодії підрозділів, які беруть участь у кризовому управлінні.

Ці тренування проводилися, залежно від закладених навчальних цілей, у різних формах, які були результатом кількості залучених організаційних рівнів учасників тренувань, обсягу, компетенції залучених учасників, територіального масштабу, кількості сил, що тренуються, та місця проведення.

Реалізовані протягом останніх кількох років тренування у галузі кризового управління рятувальних підрозділів мали за мету перевірити роботу системи обміну інформацією між посадовими особами та публічними установами, рівень знань і вмінь посадових осіб, що беруть участь у кризовому управлінні, рівень готовності сил і засобів до дій у кризових ситуаціях. Іншою

метою тих самих тренувань було вдосконалення умінь керування заходами в ситуації виникнення загроз, форм та методів співпраці між органами публічної адміністрації в ситуації загрози, процедур поведження в ситуації загрози. Останньою метою цих тренувань було також координування взаємодії рятувальних підрозділів.

У проведених тренуваннях процедури поведження були реалізовані відповідно до записів у службовій документації. Потрібно нагадати, що згадані плани зазначені у дуже широкому об'ємі завдання, які потрібно виконати під час виникнення зазначених вище загроз. Однак кожна ситуація на місці події є непередбачуваною і дуже складно опрацювати один повторюваний сценарій, згідно з яким потрібно діяти, тому не всі завдання, сформульовані у плані, повинні бути обов'язково виконані.

Висновки з тренувань свідчать про те, що оптимальним рішенням було б створення одного правового акта для всіх установ як урядових, так і муніципальних, який чітко і виразно врегульовував би засади заходів на місці події, ієрархію установ (конкретних осередків командування чи управління) у процесі реалізації завдання, визначення засад комунікації між ними та відповідальність за реалізацію розподілених завдань. На сьогодні співпраця між різними урядовими і муніципальними установами опирається на угоди, укладені між зацікавленими сторонами, які містять узагальнену інформацію. Більшість залежних стосунків між службами відбувається інтуїтивно, а інтуїція, як виявилось, не завжди буває правильною.

Висновки із тренувань кризового управління вказують на необхідність дотримання опрацьованих раніше правил, і лише у виняткових ситуаціях від них можна відступати. Крім цього, після кожного проведеного тренування або виникнення будь-якої кризової ситуації рекомендують провести, за участю раніше визначеної експертної команди, аналіз стосовно процесу командування і обігу інформації на місці події. Цей аналіз повинен мати за мету визначення помилок та опрацювання такого поведження, яке у майбутньому не призведе до негативного явища. Досвід, набутий завдяки тренуванням, свідчить про те, що будь-які зміни повинні бути відображені в існуючій документації.

Цікавими здаються також висновки, що вказують на потребу організації Мобільних постів керування, у яких будуть представники окремих служб, що беруть участь у подіях. Треба констатувати, що тренування у сфері кризового управління рятувальними підрозділами служили їх підготовці до протидії у кризових ситуаціях та мінімізації наслідків їх виникнення. Тренування підтвердили, що:

- основою організаційних структур цього формування повинна бути прийнята стратегія кризового управління, адекватна відносно обсягу відповідальності;
- заходи у кризових ситуаціях повинні бути плановими, а не хаотичними;
- централізованим повинен бути напрям дій та координація, натомість децентралізованим має бути виконання визначених завдань на окремих напрямках та реагування [7, с. 168].

У підсумку необхідно зауважити, що однією з найважливіших функцій сучасної держави є забезпечення громадянам базових умов захисту від

потенційної та реальної небезпеки, пов'язаної із виникненням стихійних лих, подій, спричинених руйнівними силами природи, технічними аваріями та іншими подіями, що виникли внаслідок цілеспрямованої діяльності людини. Добре організоване суспільство готове до функціонування у різних, нерідко екстремальних ситуаціях. Натомість обов'язком рятувальних підрозділів є володіння адекватними для кожної ситуації системними рішеннями, тобто відповідними правовими положеннями, силами і засобами, що створюють можливість ефективного кризового управління. Представлені синтетичним способом висновки з тренувань, введені у службу і роботу посадових осіб та працівників рятувальних підрозділів, полегшують дії в ситуаціях, визнаних нормальними, та в екстремальних обставинах. Однак не можна виключити також інтуїтивні дії (уже визначені й нові) у різних ситуаціях. Безсумнівно, треба проводити тренування з метою вдосконалення заходів у сфері реалізації завдань на місці події та обігу інформації між різними відповідальними особами, а виявлені недоліки потрібно негайно враховувати в уже існуючій документації. Також після кожного тренування потрібно здійснювати детальний аналіз, на основі якого можна зробити висновки, які після їх втілення на практиці обов'язково вдосконалять уже існуючу систему. Також потрібно зауважити, що сучасне кризове управління найчастіше змагається із непередбаченими загрозами, поява котрих призводить до втрати відчуття безпеки. Середовище безпеки, яке постійно змінюється, змушує рятувальні підрозділи вести гнучку і динамічну політику, спрямовану на забезпечення громадянам цієї базової цінності. Вжиті заходи, скеровані на опанування ситуації, що склалася, або її уникнення чи мінімізації наслідків можливого виникнення, повинні бути рішучими, координованими та ефективними.

Література

1. Внутрішня безпека РП у системному трактуванні та у сфері завдань публічної адміністрації / за ред. Б. Вісьневські, С. Залевські, В.СА. – Бельсько-Бяла, 2006. – 236 с.
2. Дворецкі С. Загрози для державної безпеки / С. Дворецкі. – Варшава, 1994. – 168 с.
3. Качмарчик Б. Кризове управління у прикордонній службі / Б. Качмарчик, А. Швайца. – Краків, 2011. – 262 с.
4. Кожецькі К. Структура і функціонування підсистеми освіти керівних кадрів державної і муніципальної адміністрації / К. Кожецькі // Сучасні проблеми освіти в галузі безпеки / за ред. Р. Стемпень. – Варшава, 1999. – 236 с.
5. Малендовські В. Мир та міжнародна безпека / В. Малендовські. – Варшава, 1998. – 268 с.
6. Оптимізація процесів кризового управління / за ред. В. Хойнацькі, Б. Качмарчик. – Любань, 2011. – 236 с.
7. Пронько Й. Криза і управління / Й. Пронько, Б. Вісьневські, Т. Войтушек. – Бельсько-Бяла, 2007. – 238 с.
8. Словник польської мови. – Варшава, 1978. – Т. 1. – 328 с.
9. Стемпень Р. Сучасні проблеми освіти в галузі безпеки / Р. Стемпень. – Варшава, 1999. – 428 с.
10. Сьлядковські С. Екологічна безпека Республіки Польща / С. Сьлядковські. – Варшава, 2003. – 422 с.
11. Закон "Про кризове управління" від 26 квітня 2007 з пізнішими змінами.

Качмарчик Б., Когут Б. Совершенствование действий спасательных подразделений в области кризисного управления

Современные вызовы и угрозы угрожают, прежде всего, безопасности людей и окружающей среды, в которой они живут. Опыт прошлых лет указывает на то, что

основным пространством активности государственных учреждений, предназначенных для оказания помощи людям в условиях угроз, являются спасательные мероприятия. Они касаются двух основных отраслей, а именно – кризисного управления и общей безопасности. Анализ законоположений, действующих в Польше, указывает на возрастающую роль профессионального совершенствования должностных лиц и работников спасательных подразделений, как одного из основных определителей их эффективности. Наибольшее значение, ввиду сложного характера противостояния угрозам, имеет тренировка, поскольку ее предпосылка и характер являются наиболее приближенными к действиям в реальных ситуациях.

Ключевые слова: безопасность, угроза, спасательные службы, кризисное управление, защита населения, профессиональное совершенствование.

Kaczmarczyk Barbara, Kogut Boguslaw. Perfection of actions of rescue departments is in the field of crisis management

First of all, modern challenges and threats are threatened with safety of people and environment in which they live. The experience of the last years shows that rescue actions are the main area of the activity of state institutions that are assigned to give help for people who are in the conditions of threats. They concern to two main fields, namely – crisis management and general safety. The analysis of statute, active in Poland, points out at increasing role of professional improvable of officials and the employees of rescue departments as one of the determinants of their effectiveness. Taking into consideration difficult character of threats resistance, trainings have the great importance as their preconditions and character are the closest to the actions in real situations.

Keywords: safety, threat, rescue services, crisis management, defence of population, professional improvable.

УДК 338.434(477)

Здобувач С.Б. Соловій¹ – Ужгородський НУ

СТРУКТУРА ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Проаналізовано структурування факторів формування і розвитку фінансової інфраструктури аграрного виробництва у розрізі мега-, макро-, мезо- та мікрофакторів. Проаналізовано кожну з груп факторів та розкрито особливості їх сукупної й структурованої дії. Акцентовано увагу на необхідності здійснення перманентних ґрунтовних досліджень кожної з груп факторів з метою запобігання й усунення можливих негативних та посилення позитивних їх впливів на розвиток аграрного виробництва.

Ключові слова: фактор, структура, групи факторів, розвиток, аграрне виробництво.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення факторів фінансової інфраструктури аграрного виробництва значною мірою визначається їх впливом на розвиток аграрного виробництва. Особливо актуальним є вивчення структури таких факторів та виявлення особливостей впливу окремих груп факторів. Адже результати таких досліджень дають змогу ефективніше організувати аграрне виробництво та управляти ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і функціонування інфраструктури аграрного ринку досліджували у своїх працях такі вчені, як: П. Березівський, В. Бойко, В. Власов, П. Гайдуцький, О. Гуменюк, М. Дем'яненко, В. Зимовець, Л. Левківська, Ю. Коваленко,

¹ Наук. керівник: проф. В.П. Мікловда, д-р екон. наук